Yalan söylemenin durumu nedir?

Sami Alphan: “Yalan söylemenin durumu nedir? Yalan söylemeyi meşru kılan nedenler var mıdır? Varsa ölçümüz ne olmalıdır? Yalan söylemeyi kendine alışkanlık yapmış birisinin durumu nedir? İnsanlardan böyle kimseleri tesbit ettiğimizde nasıl davranmalıyız? Münâfıklık ve yalan arasındaki denge nasıldır?”

Yalan söylemek kebâirdendir, yani büyük günahlardandır. Doğru söylemek ise, Allah’ın, insanoğluna Allah’a îmandan hemen sonraki emridir. Söz Kur’ân’ın:
“İnsanları tevhide davet et ve sana emredildiği gibi dosdoğru ol.”1
Allah Resûlü de (asm) doğruluk ve yalancılık arasındaki büyük farkı bildirdiği bir hadisinde, yalan söylemeyi alışkanlık edinenler hakkında şöyle buyurur:
* “Doğruluk insanı Allah’ı razı edecek iyiliğe götürür, iyilik de cennete götürür. Kişi, doğru söyler ve doğru söyleye söyleye sonunda Allah katında sıddîk (doğru sözlü) diye kaydedilir. Yalan da kişiyi haddi aşmaya götürür. Haddi aşmak da ateşe götürür. Kişi yalan söyler ve yalan söyleye söyleye sonunda Allah katında yalancı diye kaydedilir.”2
* “Münâfığın alâmeti üçtür. Konuştuğunda yalan söyler. Vaad ettiğinde sözünde durmaz. Kendisine bir şey emânet edildiğinde hıyânet eder.”3
* “Kim ki yalan söylemeyi ve yalanla amel etmeyi bırakmazsa, Cenâb-ı Hak o kimsenin (oruç için) yemesini ve içmesini bırakmasına hiç kıymet vermez.”4
Bununla berâber, Allah Resûlünün (asm) bazı hadîslerinde, bazı hayırlar söz konusu olduğunda yalana yakın ifâdeler hakkında, ruhsata benzer bir yaklaşım görüyoruz: Ukbe kızı Ümmü Gülsüm’ün (ra) rivâyetiyle Resûl-i Ekrem Efendimiz (asm) şöyle buyurmuştur: “Halk arasını düzelten ve bunun için hayır kastıyla söz ulaştıran veya hayır için söyleyen, yalancı değildir.”5 Bu hadîsin devamı mâhiyetinde Müslim, Ümmü Gülsüm’den (ra) şu ziyâdeyi rivâyet eder: “İnsanların ileri geri konuşmalarından yalnız şu üç şeyin dışında yalana ruhsat verildiğini işitmedim. Bunlar: 1- Harp esnasında düşmana karşı, 2- Halk arasını ıslah için, 3- Karı-koca arasında aile dirlik ve düzenliği için.”6

Mutlak yalana cevaz verilmediğinden; mümkünse ruhsat verilen hususlarda da "tevriye" usûlünü aşmamak gerekir. Tevriye, edebiyatta, birkaç mânâsı olan bir kelimenin en uzak mânâsını kast etmek demektir. Bu sanatı kullanmak sûretiyle meselâ insanlar arasını ıslah etmek veya harp esnasında düşmanı oyalamak, ya da herhangi bir hayır gözetmek mümkünken, düpedüz yalan söylemek câiz değildir.

Meselâ iki kişinin arasını düzeltmek veya barıştırmak için; birine gidip, "O sana dâima duâ ediyor" dense ve bununla ötekinin, "Ya Rab, bütün Müslümanları afv ü mağfiret eyle!" dediği kast olunsa; tevriye sanatı açısından yalan söylenmiş olmaz. Böylece adamın adâvet ve husumet ateşini söndürmek ve kin ve garazını hafifletmek de mümkün olur. Veya harp esnasında düşman askerinin moralini bozmak ve gücünü zayıflatmak için, "Kralınız öldü!" denir ve bununla düşman askerinin eski krallarının öldüğü kast edilirse yine tevriye usulü ile hem yalandan korunmuş, hem de düşman askeri zaafiyete uğratılmış olur. Yahut düşmana esir düşen birisinin, "Cephaneniz nerede?" sorusuna, "Bilmiyorum!" diye cevap vermesi de tevriye açısından doğrudur. Yani bardağın susuz kısmı gösterilip, "Bardağın yarısı boştur" demektense, bardağın dolu yanını göstermek ve "Bardakta yeterince su vardır" demek mümkündür. Bu şekilde yalan da söylenmiş olmaz.

Bu hususu, Sekizinci Söz'deki, bahçenin murdar şeylerine değil, gülüne ve meyvesine dikkat ederek saadetini bozmayan iyi kardeşin örnek tutumu ile ilişkilendirmek de mümkün. Halk arasında her zaman hoşumuza giden veya gitmeyen bir çok olaylarla karşılaşırız. "Çirkin olanı ve dert vereni bırak, güzel olana ve huzur verene bak!" kâidesince amel ettiğimizde çirkin şeyleri âdetâ yokmuş gibi sayarız ve pek fazla müteessir olmayız.7 İnsanların arasını ıslah ederken, karı-koca arasını düzeltirken, harp esnasında veya herhangi bir hayır umulan meselede başvurmamızda sakınca olmayan tevriye sanatını "çirkin şeyleri görmemek, iyi şeylere bakmak; ya da eksileri görmemek, artılarla yetinmek" tarzında değerlendirmek ve uygulamak, bizi düpedüz yalana bulaşmaktan koruyacak ve doğruluktan ayırmayacaktır. Yoksa bu ruhsatlar, doğrudan yalan söylenebileceği mânâsında değildir.

Bedîüzzaman Hazretleri bu zamanda su-i istimallerin çok olması nedeniyle, maslahat için yalana aslâ fetvâ vermemekte; bunu, "Sû-i istimâle müsâit bir bataklık" olarak nitelemektedir. Şöyle der Bediüzzaman:

"Amma maslahat için kizb (yalan) ise, zaman onu neshetmiş (hükmünü kaldırmış). Maslahat ve zarûret için bazı âlim 'muvakkat" (geçici) fetvâsı vermişler. Bu zamanda o fetvâ verilmez. Çünkü, o kadar su-i istimal edilmiş ki, yüz zararı içinde bir menfaati olabilir. Onun için hüküm maslahata bina edilmez.

“Meselâ seferde namazı kasretmenin sebebi, meşakkattir. Fakat illet olamaz. Çünkü muayyen (belirli) bir haddi yok; su-i istimale düşebilir. Belki illet, yalnız sefer olabilir. Aynen öyle de, maslahat dahi yalan söylemeye illet olamaz.”

Saîd Nursî’ye göre; yol üç değil, ikidir: yani, ya doğru söylemeli, ya da sükût edilmelidir. Her söylenilen doğru olmalı; fakat her doğruyu söylemek doğru değildir! Yalan söze fetvâ yoktur!8

Şüphesiz, her yalan söyleyen kimseye münâfık diyemeyiz; fakat “yalancılık” sıfatının münâfıklık sıfatı olduğunu bilmeliyiz. İnsanlardan yalan söyleyen kimseleri tesbit ettiğimizde, damarına dokundurmadan uyarmalı; eğer söz dinlemiyor ve yalan söylemeye devam ediyorsa kendini düzeltmesi için fırsat vermeli, üzerine fazla varmamalı ve gıyâbında Allah’a duâ etmeliyiz.

Dipnot:
1- Şurâ Suresi, 42/15;
2- Buhârî, Edeb 69; Müslim, Birr 102, 103, (2606, 2607); Muvatta, Kelâm 16, (2, 989); Ebu Davud, Edeb 88, (4989); Tirmizi, Birr 46, (1972).
3- Buhârî, 1/31;
4- Buhârî, 6/902;
5- Buhârî, 8/1156;
6- Müslim, Birr, 101;
7- Sözler, s. 41;
8- Hutbe-i Şâmiye, s. 55.